

จากล้านนาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

From Lanna to Siam: The Development of Chiang Mai from
the Mangrai Dynasty to the Vassal State Period under Siam

ธีรภัทร์ คำดุย¹ และวันเพ็ญ เจริญตระกูลปิติ²

Teerapat Kamtui and Wanpen Charoentrakulpeeti

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและกระบวนการพัฒนาเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายจนถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจาก เอกสารและสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์เชียงใหม่ และการวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับทฤษฎีกำเนิดเมือง และกระบวนการพัฒนาเมืองในมิติเชิงพื้นที่และเวลา การศึกษาได้แบ่งขอบเขตช่วงเวลาของการเกิดขึ้น ของเมืองเชียงใหม่เป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (2) สมัยราชวงศ์มังราย ปกครอง (3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และ (4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย ผลการศึกษา พบว่าในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง เชียงใหม่มีการกลายเป็นเมืองและเกิดการเป็นขานเมืองในเวลา ต่อมา โดยมีปัจจัยขับเคลื่อนจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ ศาสนา และการทหาร ในสมัยตกเป็นเมือง ขึ้นของพม่า การกลายเป็นเมืองและการเป็นขานเมืองลดลง ซึ่งได้รับอิทธิพลหลักจากปัจจัยทางการ ทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา ส่วนในสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พบการออกจากเมืองและ การฟื้นฟูเมือง ซึ่งมีปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และทางศาสนา การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะ ว่าการวิเคราะห์ในครั้งต่อไปสามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 13 เพื่อทำความเข้าใจทฤษฎีและกระบวนการพัฒนาเมืองในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: ล้านนา มิติเชิงพื้นที่และเวลา ทฤษฎีกำเนิดเมือง กระบวนการพัฒนาเมือง

¹นักศึกษาลัทธิสุตรวินยาศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาภูมิศาสตร์และภูมิสารสนเทศศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

Master's of degree student in Geography and Geoinformatics, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai Province.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์วิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

Assistant Professor, Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai Province.

Corresponding author email: bewbastic@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 19 September 2024, Revised 24 September 2025, Accepted 4 November 2025

Abstract

This study investigates the factors and processes underlying the urban development of Chiang Mai Province from the Mangrai Dynasty to its period of vassalage under Siam. Data were collected from historical documents and records related to Chiang Mai and analyzed using content analysis to trace the origins and evolution of the city across spatial and temporal dimensions. The study divides the emergence and transformation of Chiang Mai into four key periods: (1) the pre-urban stage preceding the establishment of Chiang Mai, (2) the Mangrai Dynasty, (3) the era of Burmese suzerainty, and (4) the period during which Chiang Mai became a vassal state under Siam. The findings reveal that urban development began during the Mangrai Dynasty and expanded into suburban areas, driven by economic, religious, and military factors. During the Burmese suzerainty, Chiang Mai experienced a decline in both urbanization and suburbanization, influenced by similar factors. A comparable pattern occurred during the vassalage period under Siam, characterized by deurbanization followed by phases of reurbanization shaped by military, economic, and religious conditions. The study suggests that future research should integrate insights from Thailand's First to Thirteenth National Economic and Social Development Plans to enhance the understanding of contemporary theories and processes of urban development.

Keywords: *Lanna, Spatio-temporal dimensions, Urban origins, Urban development*

บทนำ

การศึกษาด้านภูมิศาสตร์ประวัติ (Historical geography) เป็นการศึกษาสถานที่หรือภูมิภาคในทางภูมิศาสตร์ โดยศึกษาในช่วงเวลาหนึ่งหรือช่วงเวลาหนึ่งในอดีต รวมถึงศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ของสถานที่หรือภูมิภาคในช่วงเวลาหนึ่ง (Britannica. 2024) จังหวัดเชียงใหม่ หรือลพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ มีอายุร่วมเจ็ดร้อยกว่าปี เริ่มตั้งแต่สมัยเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทยในสมัยพระยาเม็ญราย พ.ศ. 1839 และได้มีวิวัฒนาการตลอดมา จนสามารถแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ได้เป็น 4 สมัย ได้แก่ 1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ.1839) 2) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) 3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ 4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ม.ป.ป.) สู่ยุคปัจจุบันที่กลายเป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญของภาคเหนือ ทั้งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม วิถีชีวิตและความเป็นอยู่

การศึกษาเรื่อง “จากล้านนาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย” เป็นการนำแนวคิดเรื่องมิติเชิงพื้นที่และเวลา (Spatiotemporal) ร่วมกับการศึกษาด้านภูมิศาสตร์ประวัติ (Historical Geography) เพื่อศึกษาปัจจัยการกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย การศึกษานี้มีความสำคัญเนื่องจากการวิเคราะห์พัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ผ่านเลนส์ของทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในอดีต

ที่อาจเน้นการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียว บทความนี้มุ่งเติมเต็มช่องว่างความรู้โดยการเชื่อมโยงพลวัตทางประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่เข้ากับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ การทำความเข้าใจปัจจัยและกระบวนการในอดีตจะช่วยให้สามารถพิจารณาแนวคิดกำเนิดเมืองตลอดจนกระบวนการพัฒนาเมืองในปัจจุบันได้ถึงความเหมือนหรือความแตกต่างในยุคโลกาภิวัตน์ที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยการกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีกำเนิดเมือง

1. ทฤษฎีการปฏิวัติเมือง (The Urban Revolution) อธิบายแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านเกษตรกรรมขนาดเล็ก ไปสู่สังคมเมืองที่ซับซ้อน โดย Childe ได้ระบุเกณฑ์ทั้งสิบประการของการปฏิวัติเมือง ได้แก่ (1) ขนาดของที่ตั้งและการเพิ่มขึ้นของประชากร (2) ความแตกต่างทางองค์ประกอบและหน้าที่ของประชากร (3) การสะสมทุนจากส่วนเกินทางสังคม (4) สิ่งก่อสร้างสาธารณะขนาดใหญ่ (5) ขนชั้นปกครอง (6) ระบบบันทึกและวิทยาศาสตร์ (7) การพัฒนาวิทยาศาสตร์ที่แม่นยำ (8) การแสดงออกทางศิลปะรูปแบบใหม่ (9) การค้าทางไกล และ (10) การรวมกลุ่มทางสังคมบนพื้นฐานของการอยู่อาศัย (Childe. 1950)

2. ทฤษฎีการกดขี่บูรพา (Oriental Despotism) อธิบายสังคมของเอเชียว่าเป็นสังคมไฮดรอลิก (Hydraulic Societies) เนื่องจากรัฐควบคุมประชาชนด้วยการควบคุมน้ำและระบบชลประทาน อีกทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเองก็เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดสังคมเช่นนี้ การจัดการระบบชลประทานทำให้เกิดรูปแบบการบริหารจัดการที่รวมศูนย์อำนาจ นำไปสู่การเกิดขึ้นของรัฐที่แข็งแกร่ง อำนาจเผด็จการ และการยอมจำนนเบ็ดเสร็จของสังคมต่ออำนาจรวมศูนย์ (Wittfogel. 1957)

3. ทฤษฎีต้นกำเนิดของรัฐ (A Theory of the Origin of the State) อธิบายเกี่ยวกับการเสนอสมมติฐานเชิงนิเวศวิทยาใหม่เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของรัฐโดยปฏิเสธทฤษฎีแบบดั้งเดิม ได้แก่ ทฤษฎีสมัครใจ (Voluntaristic Theories) ซึ่งเชื่อว่าผู้คนสละอำนาจอธิปไตยส่วนบุคคลของตนเองอย่างสมัครใจเพื่อรวมตัวกันเป็นรัฐ และทฤษฎีแบบบังคับ (Coercive Theories) ซึ่งเสนอว่าการใช้กำลัง (Force) ไม่ใช่ผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นกลไกที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการทางการเมืองจากหมู่บ้านอิสระไปสู่รัฐ โดย Carneiro ได้เสนอทฤษฎีการจำกัดขอบเขต (Circumscription Theory) ซึ่งชี้ว่าการก่อตัวของรัฐเกิดขึ้นในพื้นที่เกษตรกรรมที่มีขอบเขตจำกัดทางสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การเกิดสงครามจากความกดดันของประชากร เมื่อประชากรที่พ่ายจากสงครามไม่สามารถกระจายไปได้และถูกบังคับให้จำนน จึงนำไปสู่การรวมตัวทางการเมืองและการพัฒนารัฐ (Carneiro. 1970)

แนวคิดกระบวนการพัฒนาเมือง (Urban Development) กล่าวถึงการอธิบายลำดับขั้นของความเป็นเมืองที่เริ่มจากการกระจุกตัวและแผ่ขยายออกไปยังบริเวณรอบนอกมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งส่งผลทั้งทางมนุษย์และทางกายภาพ ได้แก่

1. การกลายเป็นเมือง (Urbanisation) หมายถึง ระยะเริ่มของการขยายตัวของเมือง เป็นผลมาจากการเพิ่มสัดส่วนของผู้คนที่มีการอาศัยอยู่ในเมืองต่าง ๆ เกิดจากคนในพื้นที่ชนบทย้ายเข้าไปยังพื้นที่เมืองมากขึ้น ด้วยเหตุผลของการแสวงหาการทำงานหรือโอกาสที่ดีกว่า มักเกิดขึ้นในพื้นที่ของประเทศที่กำลังพัฒนา (EEA, n.d.) เช่นกรุงเทพมหานคร กรุงเทพฯ ถูกขนานนามว่าเป็น “เมืองโตเดี่ยว” ซึ่งหมายถึงการที่กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางเพียงแห่งเดียวในประเทศที่รวมทุกอย่างไว้ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงโอกาสต่างๆ ทั้งในด้านการศึกษา การทำงาน และการทำธุรกิจ ทำให้ผู้คนจากต่างจังหวัดหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อหางานทำและศึกษาเล่าเรียน ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวของประชากรในพื้นที่ที่มีการพัฒนาสูง (สิริภัทร เกาฤทธิ์. 2566) ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการกลายเป็นเมืองในปัจจุบันนั้นซับซ้อนกว่าในอดีต และไม่ได้นำมาซึ่งความเจริญเสมอไปหากปราศจากการวางแผนและการจัดการที่ดี

2. การเป็นชนเมือง (Urbanisation) หมายถึง การขยายตัวของเขตชานเมืองที่อยู่นอกของการพัฒนาเมือง มีอาณาเขตที่เริ่มกลืนบริเวณพื้นที่หมู่บ้านและเมืองโดยรอบ เปลี่ยนให้เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เป็นพื้นที่รอบนอกของเมืองที่ผู้คนสามารถสัญจรไปได้ โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเป็นชนเมืองประกอบไปด้วยคนและธุรกิจ เป็นการเพิ่มสัดส่วนของผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองต่าง ๆ ให้เพิ่มมากขึ้นเมื่อเขตชานเมืองขยายตัวยิ่งก่อให้เกิดแรงดึงดูดผู้คน เกิดการแพร่กระจายรูกล้ำพื้นที่สีเขียวและชนบท (Cool Geography. 2015a) พันธทิพย์ จงโกเรีย (2551) พบว่าพื้นที่ชานเมืองของกรุงเทพมหานคร กำลังเข้าสู่ช่วง ‘Suburbanization’ โดยมีอัตราการเติบโตของประชากรสูงขึ้น ฐานเศรษฐกิจเปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม และมีการขยายตัวของพื้นที่เมืองและสิ่งปลูกสร้างอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในจังหวัดนนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการตั้งถิ่นฐานในลักษณะผสมผสาน ทั้งการรวมศูนย์ (Concentration) ที่หนาแน่นขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกรุงเทพฯ และการกระจายตัว (Deconcentration) ไปยังพื้นที่ใหม่ตามแนวถนนสายหลักและพื้นที่การเกษตร ซึ่งการกระจายตัวแบบนี้ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาหุบชนเมืองตามมา

3. การออกจากเมือง (Deurbanisation) หมายถึง ช่วงเวลาของการลดลงของประชากรหรืออุตสาหกรรม เป็นผลมาจากปัจจัยผลักดันภายในเมือง เช่น การเสื่อมถอยของเศรษฐกิจ ปัญหาสภาพแวดล้อม ค่าของชีพสูง ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรืออาจเป็นปัจจัยที่ดึงดูดคนนอกเขตเมืองที่ดีกว่า (Cool Geography. 2015b) การศึกษาเรื่อง Deurbanisation and Mobility ของ Gogola & Hocova (2016) ได้ศึกษาผลกระทบของการขยายตัวของพื้นที่เมือง (Urban Spread) ต่อการใช้พื้นที่และปัญหาการสัญจรในเมืองขนาดเล็ก 2 แห่งของประเทศสโลวาเกีย คือ เมือง Senica และ Liptovsky Mikulas การศึกษาพบว่า เมืองทั้งสองมีแนวโน้มการขยายตัวของพื้นที่อย่างมาก ซึ่งในบางกรณีอาจเพิ่มขึ้นเกือบสองเท่าในอนาคต ขณะที่จำนวนประชากรกลับมีแนวโน้มลดลง สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ลดลงอย่างชัดเจน และก่อให้เกิดการใช้รถยนต์ส่วนตัวเพิ่มสูงขึ้น เพื่อตอบสนองการเดินทางที่ไกลขึ้น ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการจราจรติดขัด ความต้องการที่จอดรถและระบบขนส่งสาธารณะที่ขาดประสิทธิภาพ นอกจากนี้การขยายตัวของเมืองยังส่งผลให้เกิดการใช้ที่ดินทางการเกษตรอย่างไม่เหมาะสม และนำไปสู่โครงสร้างเมืองแบบไฮบริดที่ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานและขาดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

4. การฟื้นฟูเมือง (Reurbanisation) หมายถึง ช่วงเวลาที่ผู้คนเริ่มมีการย้ายกลับเข้าสู่เมืองบริเวณพื้นที่กลางเมือง โดยที่ก่อนหน้านี้เกิดการลดลงของจำนวนประชากร เนื่องมาจากการเสื่อมถอย

ทางเศรษฐกิจ หรือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมหลายประการ เมื่อพื้นที่กลางเมืองได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ทั้งจากภาครัฐหรือภาคเอกชน จึงทำให้เกิดการดึงดูดผู้คนให้กลับเข้ามาใจกลางเมืองอีกครั้ง (BBC. 2024) เช่นการศึกษาของ ปราษญญา ทาประเสริฐ (2558) เรื่องการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมโดยวิธีสร้างสรรค์: กรณีศึกษาการปรับปรุงโครงการพาณิชย์กรรม บนถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อหา แนวทางการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรมให้กลับมาใช้งานได้ใหม่และ สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน โดยใช้วิธีการศึกษาจากทฤษฎี การเก็บข้อมูล และการออกแบบ สถาปัตยกรรม ผลการศึกษาพบว่า การปรับปรุงอาคารและพื้นที่ในกรณีศึกษาบนถนนท่าแพนั้นสอดคล้อง กับทฤษฎีการฟื้นฟูเมือง โดยโครงสร้างอาคารเดิมยังคงมีศักยภาพที่จะนำกลับมาใช้งานใหม่ได้ การศึกษา ลักษณะการค้าขายในย่านถนนท่าแพที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่เคยให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นแนวทาง สำคัญในการออกแบบ ซึ่งนำไปสู่แนวคิดการประยุกต์การจัดวางสินค้าแบบห้องแถวมาใช้ในการจัดแสดง ในอาคารร้าง รวมถึงการออกแบบปรับเปลี่ยนหรือต่อเติมโครงสร้างสถาปัตยกรรม เพื่อให้พื้นที่กลับมา มีชีวิตอีกครั้ง

ปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญต่อการกำเนิดและพัฒนาเมืองเชียงใหม่

1. ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ มองว่ากระบวนการเติบโตของเมืองเริ่มจากการเป็นศูนย์กลางการค้า โดยมีการตีความไว้สองประการ ได้แก่ การค้าขาย พิจารณาการเติบโตของเมืองเป็นผลผลิตจากการค้า ทางไกล และตลาด มองว่าเมืองเติบโตจากการเป็นศูนย์กลางการค้าที่สร้างขึ้นภายในเมือง ทำให้มีแลกเปลี่ยนสินค้า และพัฒนาเป็นศูนย์กลางที่สามารถส่งออกไปยังนอกภูมิภาคได้ ในการพิจารณาการ กำเนิดขึ้นของเมืองภายในแนวคิดเศรษฐศาสตร์จึงจำเป็นต้องพิจารณาสาเหตุทั้งสองประการควบคู่กัน (Harold. 1977)

2. ปัจจัยทางทหาร ให้ความสำคัญกับความปลอดภัย ด้วยการให้เหตุผลว่าเมืองที่เก่าแก่ควรมี การป้องกันที่มีความซับซ้อนและมีความแข็งแรง โดยเฉพาะช่วงสงครามที่ต้องมีการป้องกันเมือง จึงกระตุ้นให้มีการรวมตัวกันจึงทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน และเมืองสามารถพัฒนาต่อไปได้ (Wheatley. 1971) หรือกล่าวได้ว่าความมั่นคงทางทหารเป็นสาเหตุของการกำเนิดเมือง

3. ปัจจัยทางศาสนา เชื่อว่าการกำเนิดของเมืองมีที่มาจากศาสนา ซึ่งอาศัยความเคารพ ความยึดมั่น และความเชื่อถือต่ออำนาจของศาสนา เช่น ต้นกำเนิดของเมืองมุสลิมที่มีการนำเสนอโดย นักภูมิศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ยุคกลางชื่อ Ibn khaldun ได้อธิบายความแตกต่างของระบบ วัฒนธรรมไว้สองประเภท ได้แก่ ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมเร่ร่อนของสังคมอาหรับก่อนยุคอิสลาม และลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมในเมืองหรืออารยธรรมของสังคมอิสลาม เมื่อพิจารณาทั้งสองวัฒนธรรม นี้จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนผ่านจากวัฒนธรรมเร่ร่อนมาเป็นวัฒนธรรมเมือง จำเป็นต้องมีเหตุผล สำหรับการจัดระเบียบทางสังคมที่มีน้ำหนักมากพอให้เกิดการรวมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว สร้างความศรัทธา และความภักดีร่วมกัน (Riaz. 1972)

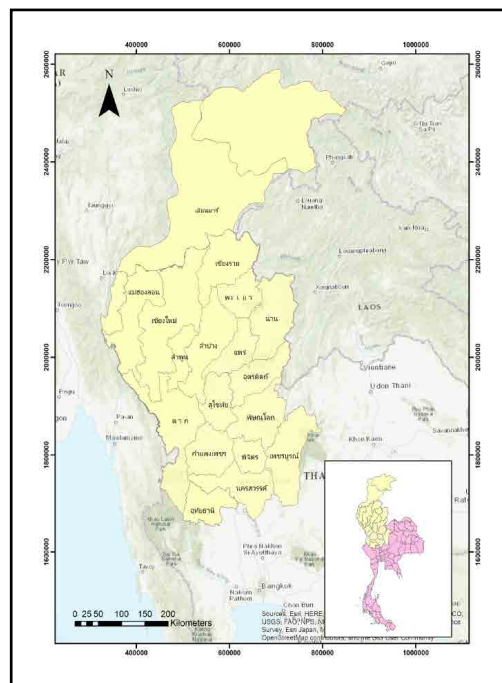
จากการแนวคิด ทฤษฎี และปัจจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่าแนวคิดการกำเนิดเมืองนั้นมีในเรื่อง ของเศรษฐกิจ ในด้านการค้าและตลาด เรื่องทหารในด้านความมั่นคงของประเทศ และเรื่องศาสนา ในด้านความศรัทธาและการร่วมใจเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาเมือง ทั้งสี่ขั้นตอน ได้แก่ การกลายเป็นเมือง ที่มีการขยายตัวของเมืองจากการเข้ามาของประชากรมาก จนก่อให้เกิดการขยายตัวของชนเมืองไปยังบริเวณรอบนอกกว้างขึ้น เมื่อเมืองเกิดปัญหาซึ่งเป็นเหตุ ให้ต้องออกจากเมืองในขั้นการออกจากเมือง ทำให้เมืองขาดผลผลิตและความหนาแน่น ทว่าสามารถ

ฟื้นฟูได้อีกครั้งในขั้นการฟื้นฟูเมืองที่ได้รับการแก้ไข้ปัญหาและปรับปรุงให้เกิดความน่าอยู่และดึงดูดผู้คน

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มีการรวบรวมไว้แล้ว จากนั้นใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา (Content Analysis) ตามวัตถุประสงค์ แหล่งข้อมูลที่ศึกษา ประกอบด้วยงานวิชาการ เช่น หนังสือ บทความวารสาร วิทยานพนธ์ และข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง โดยมีการรวบรวมบทความ เพื่อทำการสรุปเนื้อหาเพื่อวิเคราะห์ทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมือง และข้อมูล Shape File จากศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (ภาคเหนือ) นำมาใช้ในการวิเคราะห์แผนที่รวมถึงทำความเข้าใจในพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งขอบเขตช่วงเวลาของการเกิดขึ้นของเมืองเชียงใหม่เป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ.1839) (2) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) (3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ (4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าว อ้างอิงจากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง การศึกษาทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเริ่มตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายเป็นต้นมา โดยมีพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย 17 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ส่วนบนบางส่วนของประเทศเมียนมาร์ และแสดงข้อมูลแผนที่ด้วยโปรแกรมสารสนเทศภูมิศาสตร์ ArcGis 10.8 ดังแสดงในภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 พื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ผลการวิจัย

กระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ผู้วิจัยได้กระบวนการพัฒนาเมืองทั้ง 3 ช่วง ตามการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว โดยเลือกช่วงหลังสมัยหลังสร้างเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ (1) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) (2) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ (3) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) ซึ่งนอกจากนี้ สรัสวดี อ๋องสกุล (2558) ได้จำแนกประวัติศาสตร์เชียงใหม่ออกเป็นห้าช่วง ได้แก่ (1) ล้านนาสมัยประวัติศาสตร์ยุคแคว้น – นครรัฐ ก่อนการกำเนิดอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19 (2) อาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2101) (3) ล้านนาสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101-2317) (4) ล้านนาสมัยเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2317-2442) และ (5) ล้านนาสมัยรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลาง (พ.ศ. 2442-2476) ซึ่งพิธีรัฐ ชิววิรักษ์ (2568) ได้ศึกษาเรื่องอาณานิคมกาลเวลา: ปัญหาการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา และอธิบายว่า ในสมัยพม่าปกครองและสมัยเป็นเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยามนั้นสามารถรวมเป็นสมัยเดียวกันได้ เนื่องจากเกิดความแตกแยกทางการเมือง และตกอยู่ภายใต้อาณาจักรวรรดิที่แตกต่างกัน ในด้านภาษา ผู้วิจัยจึงได้ใช้กรอบช่วงเวลาตามการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สรุปได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) เกิดกระบวนการเป็นเมือง (Urbanization)

จากประวัติเมืองเชียงใหม่เบื้องต้น เมื่อทำการพิจารณาในแง่ของพัฒนาการในแต่ละช่วง จะเห็นได้ว่าความเป็นเมืองเชียงใหม่ เริ่มต้นในสมัยพระยาเม็งรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) ที่มีการทำทำเลในการสร้างเมืองใหม่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ตอนเหนือของเวียงกุมกาม บริเวณเชิงภูเขาสุเทพ และได้เชิญพระสหายของพระองค์มาช่วยคิดการสร้างเมือง คือ พระยาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) แห่งเมืองสุโขทัย และพระยาจำเมืองแห่งเมืองพะเยา มีรูปแบบกระบวนการเป็นเมืองแบบการเป็นเมือง มีการขยายตัวและมีการเพิ่มจำนวนของประชากรและมีการทำงานมากขึ้น รวมไปถึงการขยายอำนาจยังเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเมือง จากข้อความข้างต้นทำให้ระบุได้ว่ามีปัจจัยเมืองช่วงนี้ในด้านของปัจจัยเศรษฐกิจ ที่พูดถึงการพัฒนาเครือข่ายการค้าขนาดใหญ่ละซับซ้อนช่วยกระตุ้นการเติบโตของสังคมเมือง และปัจจัยศาสนาในการปกครองเมือง มุ่งเน้นไปที่ความสำคัญของโครงสร้างอำนาจที่ได้รับการพัฒนาเพื่อการก่อตั้งและการคงอยู่ของสถานที่ในเมือง ซึ่งในยุคพระเจ้ากือนา พระพุทธศาสนาก็ได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุด ดังข้อความดังกล่าว “ได้มีการสันนิษฐานว่านำเอากฎหมายสถมมอยู่ในเมืองหริภุญไชย มาใช้เป็นกฎหมายมังรายศาสตร์ หรือในด้านภาษาเองก็ได้มีการนำภาษามลายู มาดัดแปลงเป็นอักษรล้านนาหรืออักษรไทย ในด้านศาสนายังรับเอาพระพุทธศาสนาจากหริภุญไชย ที่มีความรุ่งเรืองตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนา เพื่อพยายามผลักดันให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา” และ “พระยาเม็งรายสิ้นพระชนม์ราว พ.ศ.1854 ตลอดเวลาที่มีการปกครองเมืองเชียงใหม่ ได้สร้างสัมพันธอันดีกับอาณาจักรอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดการรับวัฒนธรรมเข้ามาจนเกิดการแลกเปลี่ยนขึ้นกับอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรพะเยา และอาณาจักรพุกาม รวมถึงการรับพระพุทธศาสนานิกายหินยานจากสุโขทัยมาด้วยเช่นกัน พระยาเม็งรายได้รับการกล่าวขานว่าเป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถหลายประการ ทั้งการรบ การปกครอง ควบคุมไปกับการผลักดันให้ประชาชนมีอาชีพอื่น ๆ นอกจากภาคเกษตรกรรม และได้มีการนำช่างฝีมือเข้ามาในอาณาจักร เช่น ช่างทอง ช่างตอ ช่างเหล็ก ช่างเงิน ฯลฯ จากเมืองพุกาม”

ช่วงที่ 2 สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) เกิดกระบวนการเป็นชานเมือง (Suburbanization)

สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) จะพบว่าพม่ามีการควบคุมนโยบายหลายด้าน การเป็นเมืองและชานเมืองลดลง มีการใช้ปัจจัยทหารและปัจจัยเศรษฐกิจมาใช้ ดังข้อความข้างต้น “พระเมกุฎีปกครองบ้านเมืองตามเดิมในสมัยที่พระเจ้าบุเรงนองยึดเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพม่ายังไม่ได้มีการปกครองโดยตรง แต่ให้ล้านนาเป็นฐานะเมืองของประเทศราชพม่า ในระหว่างนั้นต้องมีการส่งเครื่องบรรณาการทั้งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง และต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินปีละหนึ่งครั้ง และยังต้องส่งส่วยและช่วยยามมีเหตุสงคราม กระทั่งพระเมกุฎีถูกปลดลงใน พ.ศ.2107 จากการถูกกล่าวหาว่าคิดกบฏ ทำให้พระยาราชเทวี หรือพระนางวิสุทธิเทวีปกครองเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายจากการถูกแต่งตั้งขึ้นในภายหลัง อีกทั้งการปกครองเมืองเชียงใหม่ในตอนนั้นก็มาจากพม่าที่แต่งตั้งเจ้านายและข้าราชการของพม่าเองให้เป็นคนปกครอง รวมทั้งมีส่วนในการควบคุมนโยบายที่สำคัญทั้งเศรษฐกิจ การเมือง เกณฑ์กำลังคนไปช่วยยามสงคราม มีอำนาจในการแต่งตั้งหรือถอดถอนเจ้าเมืองล้านนาได้” ความเป็นเมืองและความเป็นชานเมืองในสมัยนี้ยังคงปรากฏ ทว่าความเป็นเมืองในด้านของประชากรลดลง เนื่องมาจากการถูกกดขี่ข่มเหงจากพม่า และการเกณฑ์กำลังคนช่วยพม่าออกรบ รวมไปถึงคนที่ลักลอบหนีเข้าป่าหรือไปยังเมืองอื่น รวมไปถึงปัจจัยศาสนา “ด้านวัฒนธรรม ประเพณีพม่าได้สะท้อนผ่านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ความเชื่อ การแต่งกาย อาหาร ฯลฯ โดดเด่นในด้านศิลปกรรมทางศาสนา เช่น รูปแบบของเจดีย์ในเมืองเชียงใหม่ที่สร้างแบบประเพณีพม่า หรือประติมากรรมพระพุทธรูปแบบพม่าในวัดต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปวัดพระแก้วดอนเต้า อ.ลำปาง นอกจากนี้ยังนิยมการสักเป็นรูปสัตว์ตามร่างกายเนื่องจากเชื่อว่าทำให้คงกระพัน หรือในเรื่องของการบวชนเณรมากกว่าพระภิกษุอีกเช่นกัน พม่าได้ปกครองนานกว่า 200 ปี จนกระทั่งในสมัยพระเจ้ากาวิละได้มีการร่วมมือกับฝ่ายไทยจึงทำให้สามารถขับไล่พม่าออกไปได้สำเร็จ จนทำให้ล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนไทยตั้งแต่นั้น”

ช่วงที่ 3 สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) เกิดกระบวนการออกจากเมือง (Deurbanization)

สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) เชียงใหม่สมัยเป็นประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5) มีปัจจัยทหารเด่นชัดในยุคนี้ เนื่องจากต้องการขับไล่พม่าจึงร่วมมือกับไทยในการขับไล่ ดังข้อความข้างต้น “จุดยุทธศาสตร์ของล้านนาตั้งอยู่ตรงกลางของไทย ทำให้ไทยมีความคิดที่อยากจะขับไล่พม่าออกไป เช่นเดียวกับล้านนาเอง นำมาสู่การที่ไทยต้องการครอบครองล้านนาให้ได้ก่อนที่พม่าจะบุกมายังไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงได้มีการยกทัพไปตีเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2313 นำทัพกว่า 15,000 คนล้อมเมือง โดยมีพระยาสุสีห์ (บุญมา) เป็นทัพหน้า แต่ไม่เป็นผล นำมาสู่การตีเมืองอีกครั้งในพ.ศ.2317 โดยครั้งนี้ผู้นำล้านนาได้ตัดสินใจเลือกข้างฝ่ายไทยเพื่อที่จะขับไล่พม่าออกไป เนื่องมาจากสาเหตุของโปมะยวงวน หรือ โป้หัวขาว ได้กระทำการกดขี่ข่มเหงชาวล้านนา และยังมีรัตนอนอำนาจพระยาจำบ้าน พระยาสามล้าน พระยาแสนหลวงแห่งเมืองเชียงใหม่ และพระยาภาณุวงศ์เจ้าเมืองลำปาง” และปรากฏปัจจัยเศรษฐกิจและปัจจัยศาสนาอีกครั้งจากการฟื้นฟูราชประเพณีที่สำคัญ รวมทั้งการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สร้างวัดวาอารามต่าง ๆ รวมถึงกำแพงเมืองเชียงใหม่ ให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น

เชียงใหม่ในยุคนี้มีรูปแบบกระบวนการเป็นเมืองแบบการออกจากเมืองหลังจากเสร็จสิ้นสงคราม ทำให้ผู้คนออกจากเมือง กลายเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้าง จากข้อความเบื้องต้น “กระทั่งสิ้นสุด

สงครามใน พ.ศ.2317 พระยาตากสินมหาราชก็ได้แต่งตั้งให้พระยาจำบ้านปกครองเมืองเชียงใหม่ และให้พระยาภาวลิปะปกครองเมืองลำปาง ทว่าพม่าเองก็ยังได้พยายามที่จะยึดครองเมืองเชียงใหม่อีกครั้งใน พ.ศ.2318 ซึ่งในขณะนั้นพระยาจำบ้านไม่สามารถที่จะรักษา ปกครองบ้านเมืองเอาไว้ได้ เนื่องจากจากจำนวนของประชาชนที่ลดน้อยและยังอยู่ในสภาพอดอยาก ทำให้พระยาจำบ้านต้องถอยไปตั้งหลักที่วังพร้าว ลำปาง ลักษณะของการเดินทางเป็นแบบกลับไปกลับมาในช่วงปลายธนบุรี เมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นจึงกลายเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้าง รวมถึงเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย เหลือเพียงเมืองลำปางเท่านั้นที่ยังตั้งมั่นอยู่ได้”

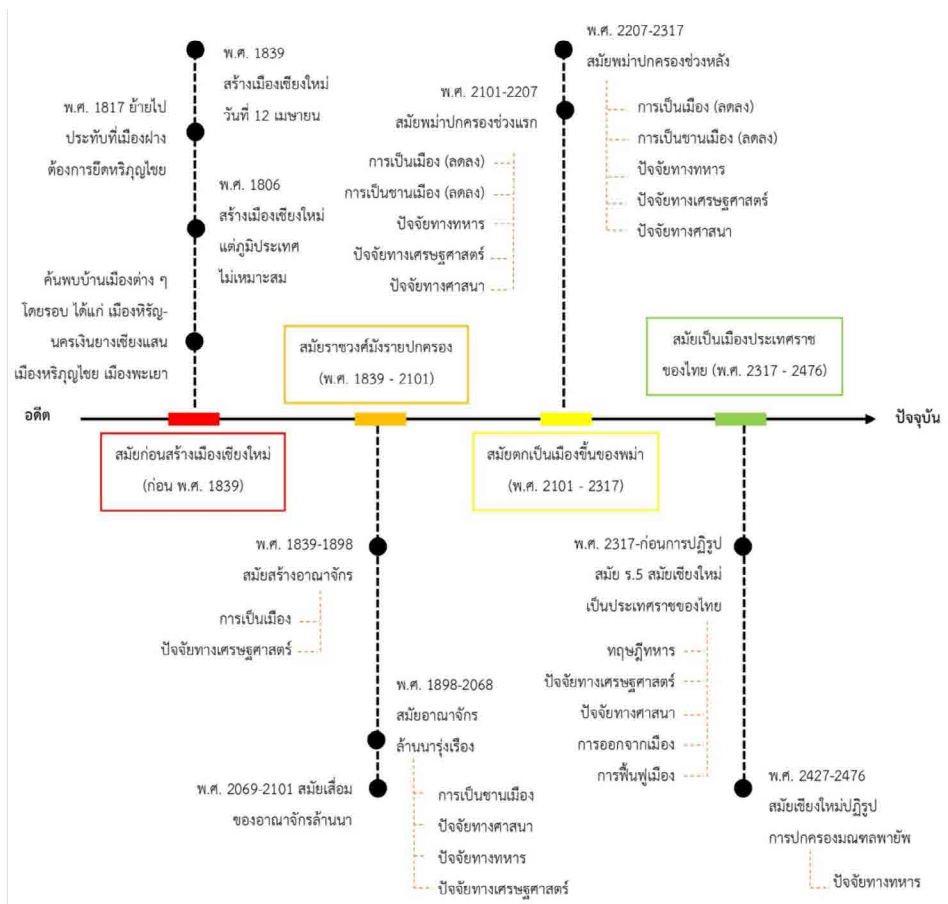
ช่วงที่ 4 สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) กระบวนการฟื้นฟูเมือง (Reurbanization)

กระทั่งสมัยพระเจ้ากาวิละเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ เมืองจึงเป็นกระบวนการการฟื้นฟูเมือง อีกครั้ง มีการกลับเข้ามาของประชาชน และการสร้างเมืองใหม่ จนมีความกลายเป็นเมืองในภายหลังตามกระบวนการการกลายเป็นเมืองมาจนถึงปัจจุบัน “การเสียชีวิตของพระยาจำบ้าน (บุญมา) ในช่วงปลายธนบุรี เป็นเหตุให้สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้แต่งตั้งพระยาภาวลิปะเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ หวังให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของล้านนาไทยและมีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น ได้ริเริ่มการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นที่ยังกลายเป็นเมืองร้างในช่วง พ.ศ.2339-2347 และยังต้องการให้กวาดล้างพม่าที่หมดไป พระยาภาวลิปะมีแนวทางที่ ‘สร้างบ้านแปงเมือง’ เชียงใหม่อีกครั้งใน พ.ศ.2325 โดยเริ่มจากเมืองป่าซางก่อน ได้อยู่ที่ป่าซาง 15 ปี จนสามารถตั้งเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ.2339 และสุดท้ายก็สามารถกวาดล้างพม่าให้หมดไปได้ใน พ.ศ.2347 พระยาภาวลิปะได้พยายามกวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ที่ได้หลบหนีจากป่าให้มาสู่เมือง รวมทั้งผู้คนจากสิบสองปันนา ไทยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยเขิน และยอง เป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ดินแดนล้านนา รวมไปถึงฟื้นฟูราชประเพณีโดยกระทำพิธีราชาภิเษก สถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นปกครองต่อจากราชวงศ์มังราย รวมถึงมีการทำนุบำรุงพุทธศาสนา สร้างวัด พระพุทธรูป และกำแพงเมืองขึ้นใหม่ขึ้น”

ส่วนเชียงใหม่สมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2427-2476) มีการใช้ปัจจัยทหารในรูปแบบการเมืองและสนธิสัญญาเพื่อป้องกันผู้ร้าย ดังข้อความข้างต้น “รัชกาลที่ 5 เป็นยุคของการปรับปรุงเมืองแบบตะวันตก และเป็นการผนวกเชียงใหม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของไทย มีการยกเลิกการปกครองแบบหัวเมืองแบบประเทศราช ทำให้เกิดการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน สิ่งเหตุที่ทำให้เกิดการปฏิรูปมาจากปัญหาเกี่ยวกับการป่าไม้ รวมทั้งปัญหาความวุ่นวายในหัวเมืองชายแดน เป็นเหตุให้รัฐบาลกลางต้องเข้ามาช่วยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพในเวลาต่อมา เพื่อให้เกิดการรักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ จนกระทั่งเกิดสัญญาเชียงใหม่ (the Treaty of Chiang Mai) ฉบับแรก พ.ศ.2416 จากการที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียกับรัฐบาลไทยตกลงกัน โดยวัตถุประสงค์สัญญานี้คือเพื่อจัดการป้องกันผู้ร้ายที่ปล้นสดมภ์ตามชายแดนเชียงใหม่ หลังทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ รัฐบาลกลางส่งพระนรินทรราชสี (พุ่มศรีไชยันต์) ไปเป็นข้าหลวงที่สามหัวเมืองเชียงใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน (1) เพื่อให้ข้าหลวงทำหน้าที่ชำระคดีความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ มีฐานะเป็น “ข้าหลวงตระลาการ ศาลต่างประเทศ” (2) ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ (3) เพื่อแนะนำให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ปฏิบัติตามสนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่และคำสั่งของรัฐบาล”

สรุปและอภิปรายผล

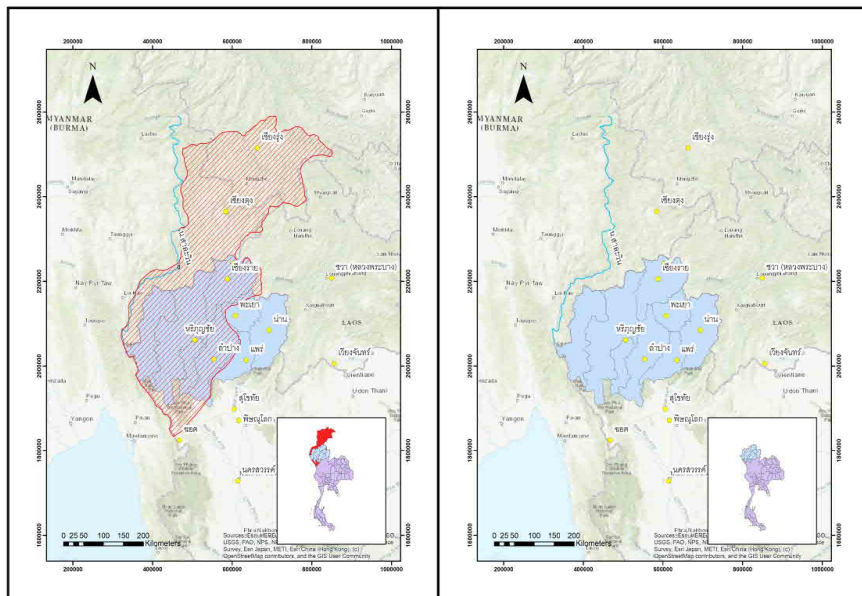
จังหวัดเชียงใหม่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ ก่อน พ.ศ.1839 ได้ค้นพบว่าเมืองต่าง ๆ อยู่ก่อนแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน เมืองหิรัญไชย หรือเมืองพะเยา ในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 ช่วงสมัยสร้างอาณาจักร พ.ศ.1839-1898 มีการเป็นเมืองและใช้ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ในการปกครอง เมื่อถึงสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง พ.ศ.1898-2068 มีการเป็นขานเมือง โดยมีปัจจัยทางศาสนา การทหาร และ เศรษฐศาสตร์เป็นแรงขับเคลื่อน กระทั่งถึงสมัยเสื่อมของอาณาจักรล้านนา พ.ศ.2069-2101 เมื่อถึง สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า พ.ศ.2101-2317 พบว่าสมัยพม่าปกครองช่วงแรก พ.ศ.2101-2207 และ สมัยพม่าปกครองช่วงหลัง พ.ศ.2207-2317 มีการเป็นเมืองและการเป็นขานเมืองลดลง โดยมีปัจจัย ทางทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนาในการปกครอง จนเมื่อสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 สมัย พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัย ร.5 มีการออกจากเมืองและการฟื้นฟูเมือง โดย มีปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา. ในสมัยเชียงใหม่ปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ.2427-2476 ก็ได้ปรากฏปัจจัยทางการทหารในการปกครอง แสดงสรุปในภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 ช่วงเวลาประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่

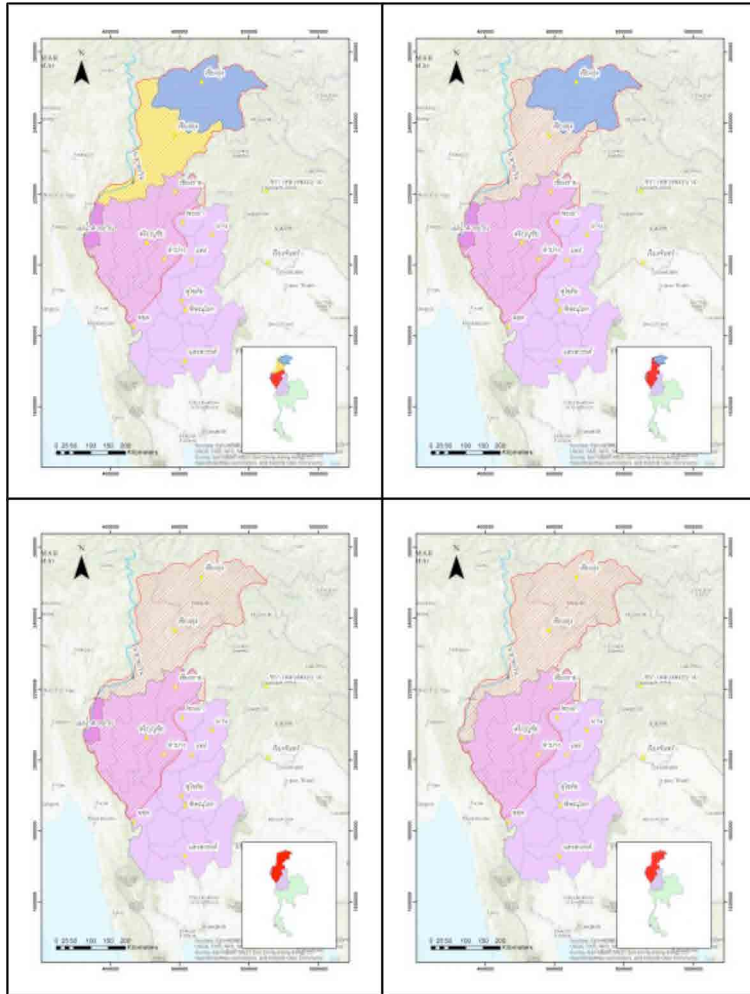
ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

จากผลการศึกษาพบว่าในสมัยสมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ก่อน พ.ศ. 1839 ซึ่งเป็นสมัยที่พญามังรายต้องการรวบรวมดินแดนเพื่อขยายอำนาจ การที่พญามังรายไม่ได้รื้อล้านนาจักรสุโขทัยเนื่องจากคำสัญญาที่แน่นแฟ้นจากการเป็นมิตรสหายที่ดีมาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อครั้งที่พญามังรายต้องการหาชัยภูมิที่ดีในการสร้างเมืองเชียงใหม่ พ่อขุนรามคำแหงแห่งอาณาจักรสุโขทัยและพญางำเมืองแห่งเมืองพะเยาแห่งอาณาจักรล้านนา ก็ถูกชักชวนขึ้นมายังล้านนาเมื่อช่วยสร้างเมือง จนกลายเป็นชื่อ “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” (นิรัตน์ธิดา จันทราทิพย์. ม.ป.ป.) อาณาเขตของล้านนาไม่แน่นอนตามจารีตของรัฐบาลโบราณ ตามการขยายตัวของอาณาจักรในคราเพื่อมุ่งฟูหรือการลดการครองเมืองเมื่ออ่อนแอลง สามารถประมาณได้ว่ามีอาณาจักรสุโขทัยอยู่ทางทิศใต้ เมืองตาก แม่น้ำสาละวินอยู่ทางทิศตะวันตก ติดกับรัฐฉาน แม่น้ำโขงอยู่ทางทิศตะวันออก ติดกับล้านช้าง เชียงรุ่งอยู่ทางทิศเหนือ มีเขตบ้านเมืองเล็กน้อยที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองถูกรัฐขนาดใหญ่คุกคาม ไม่ว่าจะเป็น เชียงตุง เชียงรุ่ง เมืองยอง เมืองปู้ เมืองสาด เชียงแขง อยู่บริเวณรอยต่อระหว่างล้านนา พม่า ลาว และญวนนาน หากแบ่งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ สามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม หนึ่งคือกลุ่มล้านนาตะวันตกและสองคือล้านนาตะวันออก โดยกลุ่มล้านนาตะวันตกประกอบไปด้วย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย พะเยา ส่วนล้านนาตะวันออกประกอบไปด้วย แพร่และน่าน นอกจากนี้ยังมีดินแดนขอบล้านนาทางใต้ ประกอบไปด้วยส่วนบนของตาก อุตรดิตถ์ และสุโขทัย ในปัจจุบันล้านนาหมายถึง 8 จังหวัดทางภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน และพะเยา (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2558) แสดงในภาพประกอบที่ 3

ภาพประกอบที่ 3 (ซ้าย) ดินแดนล้านนาในอดีต และ (ขวา) ดินแดนล้านนาในปัจจุบัน
ที่มา: ผู้วิจัย (2024)

การเสียดินแดนของดินแดนล้านนาไทย เริ่มในสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทยใน พ.ศ.2317-2476 โดยเสียดินแดนครั้งแรกของล้านนาในแสนหวี เมืองพง เชียงตุง ให้กับพม่า พ.ศ.2368 ตรงกับสมัยรัชกาลที่สาม นับเป็นครั้งที่สี่ของแผ่นดินสยามที่เสียดินแดน เสียดินแดนสิบสองปันนาให้กับจีน 1 พ.ศ. ใน พ.ศ.2393 สมัยรัชกาลที่สี่ เป็นครั้งที่หกของแผ่นดินสยามที่เสียดินแดน และครั้งสุดท้ายที่ฝ่งซ้ายของแม่น้ำสาละวินให้กับอังกฤษใน 27 ตุลาคม พ.ศ.2435 สมัยรัชกาลที่ห้า (ม.กิริติ ม่วงมณี. 2564) เมื่อคณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ก็ได้มีการยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ.2476 ทำให้เชียงใหม่กลายเป็นเมืองเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น แสดงในภาพประกอบที่ 4

ภาพประกอบที่ 4 (ซ้ายบน) ดินแดนล้านนาที่เสียไปสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

พ.ศ.2317-2476 ล้านนาก่อนเสียดินแดน

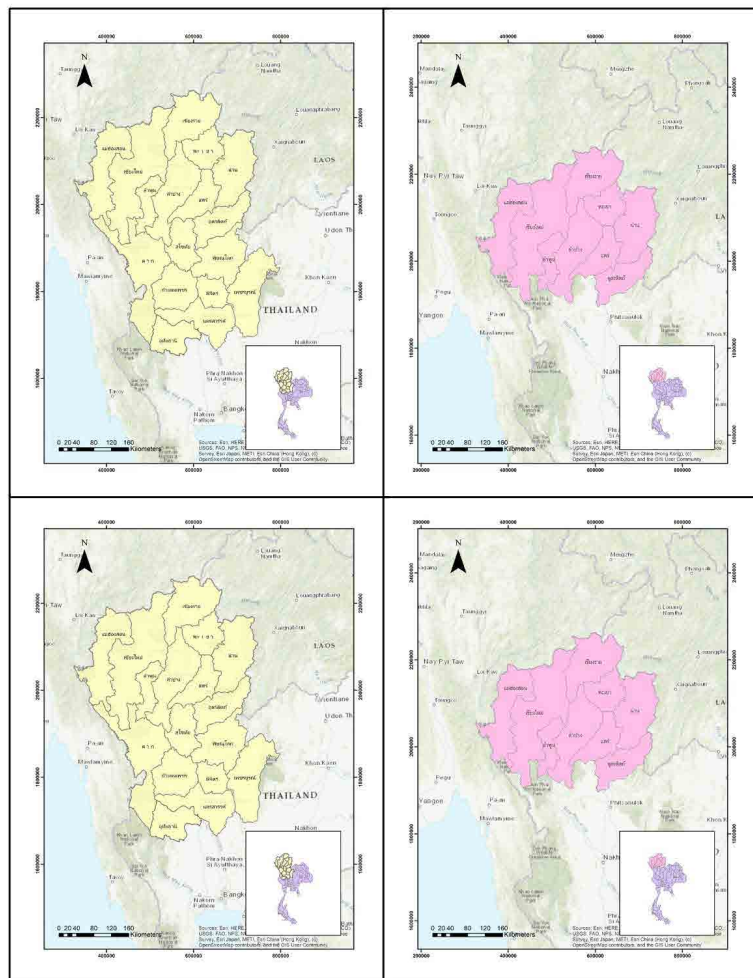
(ขวาบน) เสียดินแดนแสนหวี เชียงตุง ให้กับพม่า พ.ศ.2336 สมัย ร.3

(ซ้ายล่าง) เสียดินแดนสิบสองปันนาให้กับจีน 1 พ.ศ. ในพ.ศ.2397 สมัย ร.4 และ

(ขวาล่าง) เสียดินแดนฝ่งซ้ายแม่น้ำสาละวินให้กับอังกฤษ พ.ศ.2433 สมัย ร.5

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ปัจจุบันการแบ่งภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ของทางราชบัณฑิตยสถานก็ได้แบ่งประเทศไทยออกเป็น 6 ภูมิภาค ตามคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ที่ได้มีการเสนอความเห็นชอบต่อคณะรัฐมนตรี ใช้ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ วัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา ตลอดจนความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นเป็นเกณฑ์พิจารณา โดยภาคเหนือถูกแบ่งออกเป็น 9 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ แพร่ และน่าน ส่วนคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้แบ่งออกเป็น 6 ภูมิภาคเช่นเดียวกัน แต่มีขอบเขตที่แตกต่างกัน ทำให้มีจังหวัดเพิ่มขึ้นรวมเป็น 17 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน ตาก พิชณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ อุทัยธานี กำแพงเพชร พิจิตร และเพชรบูรณ์ (นฤมล บุญแต่ง, 2558) แสดงในภาพประกอบที่ 5

ภาพประกอบที่ 5 (ซ้าย) ภาคเหนือ 9 จังหวัด แบ่งตามคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ และ (ขวา) ภาคเหนือ 17 จังหวัด แบ่งตามคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ทิศทางของแนวคิดเมืองต่าง ๆ ในอนาคตจะเป็นไปได้อย่างไร? เมืองอาจจะยังคงใช้ทฤษฎีเดิม เช่นเดียวกับในอดีต? เมืองอาจจะใช้ทฤษฎีเดิมเช่นเดียวกับในอดีตหากแต่รายละเอียดแตกต่างไปจากเดิม? หรือในอนาคตอาจมีทั้งทฤษฎีเก่าและทฤษฎีใหม่ผสมผสานกัน? เมื่อพิจารณาในแต่ละยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 ในสมัยสร้างอาณาจักร พ.ศ.1839-1898 โดยปรากฏการ กลายเป็นเมือง และมีการใช้ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ จนถึงสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง พ.ศ.1898-2068 ก็ได้ปรากฏปัจจัยทางศาสนา การทหาร และเศรษฐศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการปฏิวัติเมืองของ Childe (1950) ซึ่งการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ.1839 โดยพญามังราย สะท้อนให้เห็นถึงกลยุทธ์ การพัฒนาเมืองที่สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของทฤษฎีการปฏิวัติเมือง โดยก่อนหน้านั้นพญามังราย ทรงย้ายราชธานีจากเวียงกุมกามไปยังพื้นที่ใหม่ เนื่องจากเวียงกุมกามประสบปัญหาน้ำท่วม การตัดสินใจ เลือกชัยภูมิใหม่ ณ ที่ราบลุ่มเชิงดอยสุเทพใกล้แม่น้ำปิง คือการเลือกทำเลที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการ เกษตรและการตั้งถิ่นฐานขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการสร้างปัจจัยสำคัญที่สุดของการปฏิวัติเมือง คือการ ผลิตอาหารส่วนเกินเพื่อรองรับประชากรที่หนาแน่น อีกทั้งยังมีการนำช่างฝีมือเข้ามา รวมถึงการสร้าง วัดขนาดใหญ่ และการรวมศูนย์อำนาจในสมัยราชวงศ์มังราย ยิ่งไปกว่านั้น การวางผังเมืองรูปสี่เหลี่ยม ตามหลักการของเมืองโบราณ รวมถึงการสร้างระบบชลประทานโบราณที่เรียกว่า “เหมืองฝาย” ที่เคารพ และปรับใช้ตามธรรมชาติของภูมิประเทศอย่างชาญฉลาด แสดงให้เห็นถึงการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน ที่จำเป็นต่อการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองตามแนวคิดของ Childe สิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานที่ทำให้เชียงใหม่ สามารถก้าวขึ้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาที่มีความซับซ้อนได้ อย่างไรก็ตาม โครงสร้าง อำนาจในยุคนี้มีความแตกต่างจากทฤษฎีการกดขี่บูรพา ที่ Wittfogel (1957) นำเสนอ อำนาจของ ผู้ปกครองในสมัยราชวงศ์มังรายไม่ได้รวมศูนย์และเผด็จการเบ็ดเสร็จ เมืองบริวารต่าง ๆ ในล้านนา ยังคงมีอิสระในการปกครองตนเองในระดับสูง ซึ่งสะท้อนลักษณะเฉพาะของรัฐล้านนาที่เน้นความสัมพันธ์ แบบเครือญาติมากกว่าการควบคุมแบบรวมศูนย์จากส่วนกลางเพียงแห่งเดียว

สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า พ.ศ.2101-2317 ในสมัยพม่าปกครองช่วงแรก พ.ศ.2101-2207 และสมัยพม่าปกครองช่วงหลัง พ.ศ.2207-2317 ปรากฏปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 ในสมัยเชียงใหม่เป็นประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัย ร.5 ปรากฏปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ การออกจากเมือง และการฟื้นฟูเมือง ในสมัยเชียงใหม่ปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ.2427-2476 ปรากฏปัจจัย ทางการทหารในปัจจัยทางเศรษฐกิจเองก็มีความคล้ายคลึงและได้ปรากฏในหนังสือ The Economy of Cities ของ Jacobs (1969) ในบท Cities First-Rural Development Later ซึ่งเห็นได้ว่า การ เติบโตของเมืองทำให้ความเข้มข้นทางการเกษตรเพิ่มขึ้น Jacobs ได้สร้างเมืองในจินตนาการชื่อ New Obsidian ขึ้นมา แสดงให้เห็นถึงการค้าขายออบซิเดียนในท้องถิ่น และมีการแผ่ขยายออกไปกับคนที่ อยู่ห่างไกลมากขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเมืองโดยตรง เป็นการสร้างโลกที่อ้างอิงจาก Catal Huyuk ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานในยุคหินใหม่ (Neolithic Era) ประมาณ 7500 ปีก่อนคริสตกาล ประชากรในเมืองนี้เป็นสังคมเกษตรกรรมยุคแรกที่มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไม่ใช่กลุ่มนักล่าสัตว์ ยุคหินเก่า มีเศรษฐกิจภายในท้องถิ่นและเกิดการพัฒนาเมือง ในปัจจัยทางการทหาร Mellaart (1967) ได้อธิบายว่าทหารมีการกำกับดูแลให้ประชาชนแสวงหาความคุ้มครอง การป้องกันทำให้กำเนิดเมืองขึ้น ผู้คนใน Catal Huyuk สร้างที่อยู่อาศัยแบบไม่มีประตู มีทางเข้าทางเดียวคือหลังคาบ้าน นอกจากนี้ สงครามยังกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวเพื่อป้องกันก็ทำให้เมืองสามารถพัฒนาไปได้ (Wheatley. 1971)

ในปัจจุบันทางศาสนาเอง ต้นกำเนิดของเมืองมุสลิมก็มาจากความเชื่อทางศาสนาในการเคารพและยึดมั่นบูชา เกิดความศรัทธาที่ก่อให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมจนเป็นความแข็งแกร่ง (Riaz. 1972)

เมื่อพิจารณาในยุคปัจจุบัน พบว่าปัจจัยในยุคปัจจุบันยังคงมีการใช้เช่นเดียวกับในปัจจุบันเดิม ทั้งเศรษฐศาสตร์ การทหาร และศาสนา แต่แตกต่างกันในรายละเอียด แนวโน้มของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (The Fourth Industrial Revolution-4IR) ในเรื่องของเทคโนโลยีก็จะเริ่มเข้ามา มีบทบาทในการพัฒนามากขึ้น ทำให้การทำงานในด้านต่าง ๆ มีประสิทธิภาพ เนื่องจากการเชื่อมต่อกับเครือข่ายของ IoT (The Internet of Things) ระบบ AI (Artificial Intelligence) และ machine learning (Petvirojchai. 2021) ซึ่งในแง่ความเป็นเมืองในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ในปัจจุบันไม่ได้มีเพียงแค่การขยายตัวของความเป็นเมืองที่กระจายออกโดยรอบจนกินบริเวณชานเมืองแล้วเท่านั้น ตามความหมายของโลกาภิวัตน์ หมายถึง คำที่ใช้อธิบายถึงการพึ่งพาซึ่งกันและกัน จากการเพิ่มขึ้นของเศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมถึงประชากรโลก ทำให้เกิดการค้าสินค้าและการบริการข้ามพรมแดน รวมไปถึงเทคโนโลยี การไหลเวียนของการลงทุน ผู้คน ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ทำให้หลายประเทศเกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่อการเคลื่อนไหวเหล่านี้ (PIIE. 2018) เมืองหลายเมืองใช้แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) ในการพัฒนาเมือง โดยแนวคิดเมืองอัจฉริยะ หมายถึง เมืองที่มีการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมที่มีความทันสมัย มีความชาญฉลาด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการและการบริหารจัดการเมือง สามารถลดค่าใช้จ่ายและการใช้ทรัพยากรของเมือง มุ่งเน้นไปที่การออกแบบที่รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคธุรกิจในการพัฒนาเมือง (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. 2563)

จากแนวคิดเมืองอัจฉริยะ ปัจจุบันได้มีหลายเมืองที่นำแนวคิดดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ ยกตัวอย่างเช่น เมืองมิลตันเคนส์ (Milton Keynes) สหราชอาณาจักร ที่มีการสร้าง ศูนย์ข้อมูล (Data Hub) ขนาดใหญ่ไว้สำหรับการรวบรวมข้อมูล ซึ่งถูกนำมาใช้ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านของการขนส่งมวลชนที่เชื่อมโยงกับข้อมูลของผู้ใช้งาน ทั้งระบบจองรถสาธารณะและการจ่ายเงิน โดยมีแอปพลิเคชัน Motionmap ใช้อธิบายการเคลื่อนไหวแบบเรียลไทม์ของคนรวมถึงยานพาหนะทั่วทั้งเมือง สามารถเช็คตารางเวลา ลานจอดรถ เส้นทางถนน ประเมินความแออัดของเส้นทางต่าง ๆ ในเมือง สำหรับช่วยในการตัดสินใจหลีกเลี่ยงเส้นทางได้ ในด้านของพลังงานเองก็มีการใช้รถยนต์ที่มาจากพลังงานไฟฟ้าสามารถชาร์จไฟจากพลังงานโซลาร์เซลล์ โดยทั้งชุมชนเองก็มีการใช้ข้อมูลที่ถูกรวบรวมไว้ สามารถวิเคราะห์การใช้พลังงานในแต่ละพื้นที่ได้ ความสำเร็จของโครงการนี้มาจากการที่มีความเชื่อมั่นในการคิดว่าประชาชนคืออนาคตของเมือง ทำให้เกิดการเปิดโอกาส ฟังเสียงของประชาชนในเมือง และมีการสร้างแอปพลิเคชัน QuickChat ที่รวบรวมการสนทนาของชาวเมืองและสามารถรายงานปัญหาต่าง ๆ ได้อีกหนึ่งตัวอย่างเกิดขึ้นในอัมสเตอร์ดัม (Amsterdam) เนเธอร์แลนด์ ที่มีการริเริ่มโครงการเมืองอัจฉริยะตั้งแต่ พ.ศ. 2552 โดยมีเป้าหมายคือการแก้ปัญหาการติด ประหยัดพลังงาน พัฒนาความปลอดภัยของประชาชน มีโปรเจกต์ของเมืองอย่าง City-Zen ที่มีจุดมุ่งหมายให้เมืองใช้พลังงานสะอาดจากพลังงานแสงอาทิตย์ ลม ชีวมวล ผลักดันให้เกิดการรวบรวมพลังงานเหล่านี้เข้ากับระบบเมืองไปจนถึงตึก อาคารต่าง ๆ อีกทั้งยังมีเป้าหมายในการสร้างเมืองระบบหมุนเวียนในโปรเจกต์ชื่อ Circular Amsterdam ที่มีจุดมุ่งหมายต้องการหมุนเวียนเศรษฐกิจของเมือง รวมถึงการลดของเสีย นำกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งอัมสเตอร์ดัมเองยังมีโครงการอื่น ๆ อีกมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านศึกษา การขนส่ง เทคโนโลยี ความเป็นอยู่ของพลเมือง ฯ ที่ล้วนทันสมัยและทำให้ประชาชนในเมืองใช้งานได้ (Chetpayark. 2560)

เห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันเมืองเชียงใหม่จึงไม่ได้มีเพียงแค่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางศาสนา หรือปัจจัยทางการทหารเท่านั้น แต่จะต้องผสมผสานกับเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้น กระบวนการกลายเป็นเมืองเติบโตมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ทฤษฎีและการออกแบบเมืองตามทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) เพื่อให้เกิดการตอบรับและการใช้งานของกลุ่มคนหลายช่วงอายุที่มีความหลากหลายเหมาะสมสำหรับทุกเพศทุกวัย คนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ ตามทฤษฎีการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design : UD) โดยมีหลักการทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ (1) เน้นหลักการเท่าเทียม (Equitability) ให้ทุกคนมีความเสมอภาคในการใช้งาน (2) มีความยืดหยุ่น (Flexibility) อุปกรณ์และบ้านมีความยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนได้ (3) ใช้งานง่าย (Simple and Intuitive) จากสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในบ้าน (4) เข้าใจง่าย มีข้อมูลชัดเจน (Perceptible Information) ไม่ว่าจะเป็นป้ายหรือสัญลักษณ์ (5) การออกแบบเพื่อการใช้งานที่อาจเกิดความผิดพลาด (Tolerance for Error) เช่น การมีที่จับกันลิ้น (6) ใช้แรงน้อย (Low Physical Effort) อุปกรณ์ควรออกแรงน้อยหรือช่วยในการทุ่นแรง และ (7) ขนาดและพื้นที่ที่เหมาะสม (Size and Space) มีขนาดและพื้นที่ที่เหมาะสม ไม่กีดขวาง (MOGEN. 2560) เมื่อการออกแบบเมืองควบคู่ไปกับการพิจารณาถึงการใช้อยู่ของทุกคน ก็จะทำให้ตอบโจทย์ต่อผู้คนได้ทุกช่วงวัยอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาทฤษฎีและกระบวนการความเป็นเมืองที่เริ่มตั้งแต่ยุคสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 จนถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 การศึกษาครั้งต่อไปสามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2504-2509 จนถึงฉบับที่ 13 พ.ศ.2566-2570 เพื่อดูทฤษฎีและกระบวนการความเป็นเมืองในยุคปัจจุบันได้

เอกสารอ้างอิง

- นฤมล บุญแดง. (2558). การแบ่งภูมิภาคทางภูมิศาสตร์. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2566, จาก <http://legacy.orst.go.th/?knowledges>
- นิรัตติยา จันทราทิพย์. (ม.ป.ป.) ประวัติศาสตร์สุโขทัย (Sukhothai History). สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2566, จาก <https://maymeanjulie.wixsite.com/sukhothaihistory/blank-pba83>
- ปราชญัญญา ทาประเสริฐ. (2558). การฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมโดยวิธีสร้างสรรค์: กรณีศึกษาการปรับปรุง โครงการพาณิชยกรรม บนถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรม). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พริษฐ์ ชิวารักษ์. (2568). อาณานิคมกาลเวลา: ปัญหาการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา. วารสารไทยคดีศึกษา. 22(1): 1-40.
- พันธทิพย์ จงไกรย. (2551). การกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงแบบรูปการตั้งถิ่นฐานในเขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ม.กิริติ ม่วงมณี. (2564). การเสียดินแดน 14 ครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์. สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2566, จาก <http://elearning.acn.ac.th/lms/seconddary/mod/forum/discuss.php?d=5524>

- สรสวดี อ่องสกุล (2558). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- สิริภัทร เกาฐีระ. (2566). การกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงแบบรูปการตั้งถิ่นฐานในเขต
ชานเมืองของกรุงเทพมหานคร. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2568, จาก <https://www.krungsri.com/th/wealth/krungsri-prime/privileges/articles/urbanization-opportunities-challenges>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. (2563). **การส่งเสริมเมืองอัจฉริยะ**. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2566, จาก <https://www.depa.or.th/th/smart-city->
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่ (ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ (สมัย
ราชวงศ์มังราย และสมัยพม่าปกครอง)**. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2566, จาก https://www.insiam.com/wpcontent/uploads/2016/02/n_chiengmai.pdf
- BBC. (2024). **Urban Populations – OCR**. Retrieved January 14, 2024, from <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/z24ksg8/revision/4>
- Britannica. (2024). **Historical Geography**. Retrieved October 3, 2023, from <https://www.britannica.com/event/Iron-Age>
- Carneiro, Robert L. (1970). A Theory of the Origin of the State. *Science*. 169(3947): 733-738.
- Chetpayark, Karoonp. (2560). **6 Smart Cities** นำอิจฉา ตัวอย่างเมืองดีๆ ที่เทคโนโลยีช่วย
พัฒนา. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2566, จาก <https://thematter.co/social/smart-city/32385>
- Childe, V. Gordon. (1950). The Urban Revolution. *The Town Planning Review*. 21(1): 3-17.
- Cool Geography. (2015a). **Urban Processes**. Retrieved October 1, 2023, from https://www.coolgeography.co.uk/advanced/Urban_Processes.php
- _____. (2015b). **Suburbanisation**. Retrieved October 1, 2023, from <https://www.coolgeography.co.uk/advanced/Suburbanisation.php>
- EEA. (n.d.). **Urbanization**. Retrieved October 5, 2023, from [https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eeaglossary/urbanisation#:~:text=Urbanisation%20is%20the%20increase%20in,areas%20\(towns%20and%20cities\).](https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eeaglossary/urbanisation#:~:text=Urbanisation%20is%20the%20increase%20in,areas%20(towns%20and%20cities).)
- Gogola, M. & Hocova, M. (2016). Deurbanisation and Mobility. *Transportation Research Procedia*. 14: 1193-1200. DOI: 10.1016/j.trpro.2016.05.190
- Harold, Carter. (1977). Urban Origins: A Review. *Progress in Human Geography*. 1(1): 12-32. <https://doi.org/10.1177/030913257700100103>
- Jacobs, Jane. (1969). **The Economy of Cities**. New York: Random House.
- Mellaart, James. (1967). **Catal Huyuk: a neolithic city in Anatolia**. London: Oxford University Press.
- MOGEN. (2560). **Universal Design (UD) หมายถึงอะไร?** สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2566 จาก, <https://www.mogen.co.th/bathrooms-guru-detail/3-22/Universal-Design-UD>

- Petvirojchai, Sahatorn. (2021). การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 คืออะไร: ผลกระทบ ความท้าทาย และบทบาทสำคัญของ HR. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2566, จาก <https://th.hrnote.asia/tips/industrial-revolution-4ir-210618/>
- PIIE. (2018). **What Is Globalization? And How Has the Global Economy Shaped the United States?** Retrieved October 20, 2023, from <https://www.piie.com/microsites/globalization/what-is-globalization-plan/smart-city-office>
- Riaz, Hassan. (1972). Islam and Urbanization in the Medieval Middle-East. **Ekistics**, 33(195): 108–112.
- Wheatley, Paul. (1971) **The Pivot of the Four Quarters**. Chicago: Chicago University Press.
- Wittfogel, K. A. (1957). **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power**. New Haven: Yale University Press.